

Геєць В.М., акад. НАН України
директор Інституту економічного прогнозування НАН України

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В 2000–2002 РР. ТА СКЛАДОВІ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ В ДОВГОСТРОКОВОМУ ВІДНОШЕННІ

I. Очікувані перспективи 2002 р. та завдання поточної економічної політики

Оцінюючи стан економіки України у 2000–2001 рр. та прогнозуючи можливі зміни в 2002 р. важливо дати відповідь на ряд питань:

по-перше, наскільки довго буде і потенційно може продовжуватися в пореформенний період 1995–1997 рр. та посткризовий період 1998 р. і першої половини 1999 р. перша фаза зростання економіки України;

по-друге, наскільки якісні та кількісні зміни в цей період є і можуть бути базою для забезпечення стабільного економічного зростання в середньостроковій перспективі з темпами росту на рівні 5–6 %, що дозволить розв'язати ряд ключових проблем на шляху забезпечення рівноправного інтегрування в європейську та світогосподарську системи;

по-третє, наскільки можливий спад в економіці світу, що має глобальний характер, вплине на стан економіки України в 2002 р. та перспективи її подальшого росту;

по-четверте, якою буде в Україні кон'юнктура внутрішнього ринку, насамперед у 2002 р., у зв'язку зі змінами глобального характеру і наскільки наша економіка готова реагувати на такі зміни з тим, щоб зберегти високі темпи економічного зростання.

Враховуючи, що ключовими у відповіді на поставлені питання є перш за все оцінка ситуації в економіці України 2002 р. далі, власне, на оцінці перспектив саме цього року буде присвячена перша частина даного виступу.

В даний час на основі прогнозів розроблених, в країнах світу, після їх узагальнень, дозволяє зробити однозначний висновок. Спад в економіці світу в 2002 р. хоча і має глобальний характер, але по-різному впливає на ситуацію в різних країнах. Так згідно з даними, наведеними в табл. 1 слідує, що в 2002 р. тільки країни Східної Європи, в число яких, в основному, входять країни з перехідною економікою, не знизять, а навіть збільшать, згідно з прогнозами, темпи економічного зростання на 0,7 процентних пункти. В той час, якщо країни Західної Європи, не дивлячись на деяке погравлення економічної кон'юнктури в цих країнах, матимуть темпи економічного зростання нижчі на 0,3 процентних пункти. Економіка країн Північної Америки в цілому, як очікується, залишаться на рівні 2001 р., але при цьому будуть мати місце досить низькі показники економічного зростання (1,0 %).

Таблиця 1

Процентні пункти приросту (зниження) реального ВВП
в окремих регіонах світу*

Регіон	2002	2003
Східна Європа	+0,7	+1,1
Західна Європа	-0,3	+1,4
Північна Америка	0,0	+2,6
Азія	-0,2	+1,6
Латинська Америка	-0,2	+1,9

*Обраховано на основі Eastern Europe consensus forecasts/ 53 Upper Brook Street, London, W1K2LT, United Kingdom (January 2002).

Країни всіх інших великих регіонів світу (Азія, Латинська Америка), як свідчать дані табл. 1, у цілому матимуть зменшення темпів економічного зростання. Крім того, в середньому вони не будуть перевищувати 0,6 відсотка. Це означає, що спад темпів зростання економіки в цих регіонах буде в 2002 р. продовжуватися як і в 2001 році.

На фоні цих даних важливо оцінити, наскільки можливе економічне зниження активності в Україні. З тих прогнозів, які ми на сьогодні маємо, можна зробити висновок, що серед країн, які входять у число країн з перехідною економікою, порівняно високі (понад 4 %) темпи економічного зростання мали і, як очікується, будуть мати 5 країн, в число яких входить і Україна (табл. 2).

Таблиця 2

Темпи зростання реального ВВП в окремих країнах східної Європи, які перевищували 4 %, в 2001–2002 рр.

Країна	2001	2002
Азербайджан	10,0	7,3
Болгарія	4,5	4,0
Естонія	5,2	4,3
Казахстан	4,8	6,3
Латвія	6,6	4,8
Україна	9,0	4,6*

*Офіційний прогноз по Україні на 2002 р. 6,0 відсотка.

Незважаючи на те, що ці країни збережуть порівняно з іншими країнами з перехідною економікою високі темпи економічного зростання, темпи їх зростання, все таки, будуть нижчими. Таким чином однозначним є висновок, що глобальний спад в економіці світу торкнеться економік цих країн. Тому надзвичайно актуальним у подальшому має бути висновок, наскільки це буде глибоке зниження і наскільки довго воно продовжуватиметься. Якщо виходити з даних табл. 1, то фактично вже 2003 р. буде роком підйому в глобальному масштабі і тому слід очікувати покращання світогосподарської кон'юнктури, хоча це не означає, що саме це буде мати місце в цих країнах і в Україні в першу чергу. Саме тому важливо далі зробити оцінки того, яким, власне, може бути 2002 р. в Україні, виходячи з тих даних і розрахунків, які є на сьогодні і наскільки у змістовному плані знайдені необхідні підвалини для підтримки стабільних темпів росту та які їх якісні характеристики.

Для цього звернемося спочатку до динаміки ВВП у співставленні з динамікою промислового виробництва у 2001 р. (рис. 1), як найбільш динамічного показника, який суттєво впливає на ріст ВВП. Якщо подивитись на реальний темп росту промислового виробництва, то побачимо, що пік промислового виробництва, за виключенням січня цього року, мав місце у травні, а далі, незважаючи на те, що ВВП зростав кожний новий місяць із все більш високими темпами включно до серпня 2001 р. і фактично залишався стабільним протягом вересня–грудня цього ж року. В той же час промислове виробництво за темпами зростання зменшувалося протягом останніх семи місяців 2001 року. В такому співставленні очевидно, що найсуттєвішу підтримку стабільності темпів економічного зростання ВВП в III та IV кварталах 2001 р. вносили інші галузі економіки і в першу чергу сільське господарство, яке завдяки сприятливим погодним умовам, змінам у фінансово-кредитному механізмі підтримки сільськогосподарських товаровиробників дало найвищий урожай за оцінками 10 років. Значними темпами розвивалася і відповідно торгівля, оскільки роздрібний товарооборот зростав у 2001 р. вищими, ніж ріст ВВП, темпами (12,6 %). На зменшення динаміки промислового виробництва, особливо в III та IV кварталах 2001 р., в першу чергу, впливало зниження обсягів експорту. Якщо у 2000 р. експорт завдяки девальваційному ефекту та кон'юктурі ринку зріс на 25,8 %, то 2001 рік, незважаючи на те, що девальваційний ефект ще зберігався і це за оцінками фахівців

Інституту економічного прогнозування НАН України рівень цінової конкурентоспроможності залишився на кінець 2001 р. дещо більше, ніж 15 %, хоча і знизився порівняно з кінцем 2000 р. на 6 процентних пункти, експорт мав темпи економічного зростання на рівні 14,0 %, тобто на 11,8 процентних пункти менше, ніж у 2000 році.

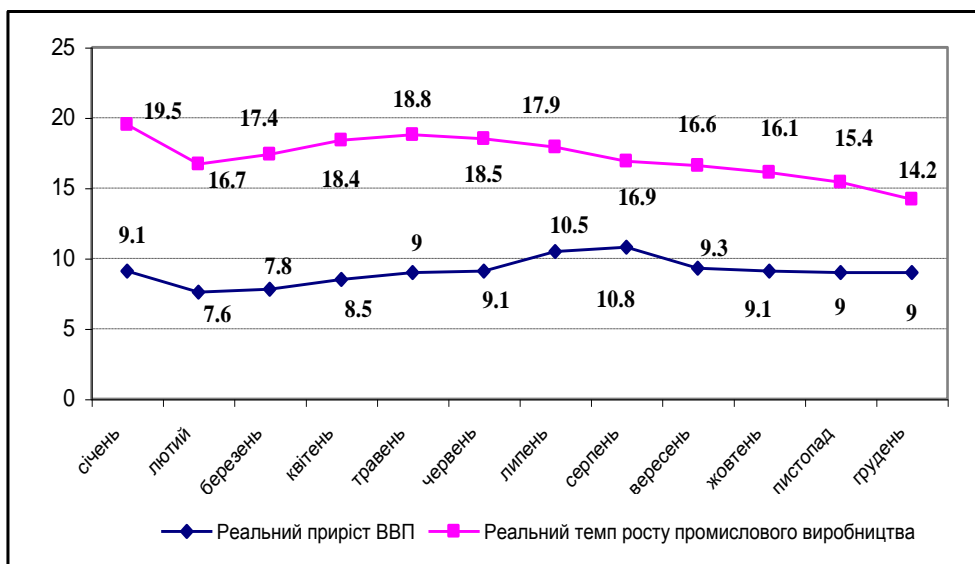

Рис. 1. Динаміка ВВП та промислового виробництва у 2001 р. (% до відповідного періоду попереднього року, кумулятивно)

При такому запасі цінової конкурентоспроможності основну роль в зниженні темпів росту експорту відіграло зниження світової кон'юнктури та захист внутрішнього ринку інших країн від українського експорту, що здійснювався протягом 2001 р. досить активно і буде здійснюватися і в 2002 році. В таких умовах однозначно можуть бути зроблені два висновки.

Перший. В умовах, коли динамічно зростає ВВП (9,0 % в 2001 р.), а темпи зростання експорту знизилися фактично у 2 рази, економіка України розвивалася при домінуючій ролі внутрішнього ринку.

Другий. Глобальна криза має свій негативний вплив на економіку України і, враховуючи, що у 2002 р. вона ще матиме місце, то слід очікувати, що у 2002 р. темпи зростання експорту будуть порівняно нижчі, незважаючи на деякий запас цінової конкурентоспроможності. Зниження зовнішнього попиту та подальші додаткові спроби країн, в які ми експортуємо свої товари, як адміністративними так і економічними методами захищатимуться від нього, обмежуючого його додатково і створюючи своїм товаровиробникам сприятливі умови для імпорту. Це означає, що в 2002 р., як вже свідчать дані кінця 2001 р., імпорт зростатиме порівняно швидше, що є загрозою для національного товаровиробника на внутрішньому ринку і знижуватиме темпи економічного зростання, а те, наскільки високими вони залишаться в 2002 р. визначатиме, *по-перше*, механізм захисту внутрішнього ринку від імпорту; *по-друге*, наскільки ефективними будуть механізми розширення внутрішнього ринку; *по-третє*, наскільки активними будуть національні товаровиробники у своїх планах на 2002 рік.

Для того, щоб оцінити стан справ на внутрішньому ринку розглянемо динаміку індексів споживчих цін виробника у 2001 р. (рис. 2).

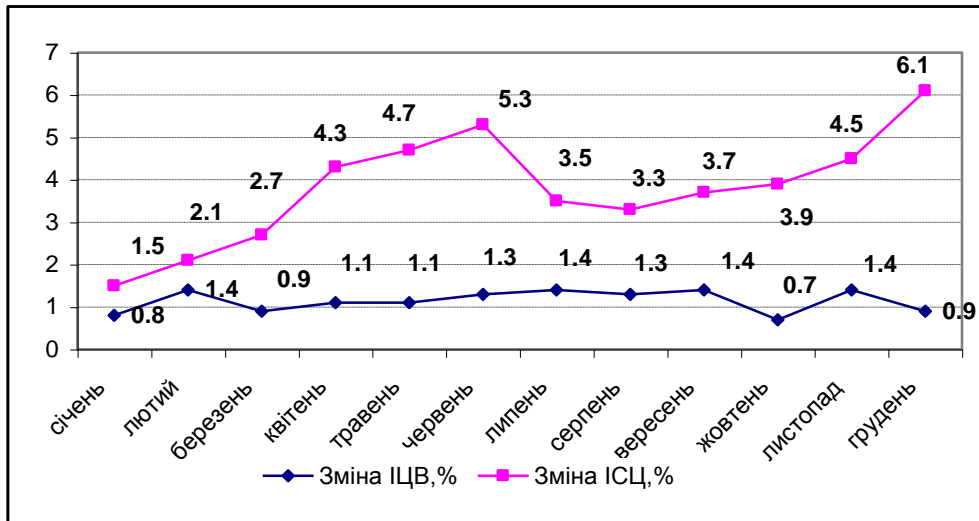

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін та індексу цін виробника у 2001 р.
(% до грудня попереднього року)

Крива індексу споживчих цін хоча і має порівняно високий нахил, але споживчі ціни за рік зросли всього на 6 %, а при цьому ми бачимо, що ціни товаровиробників протягом року залишалися стабільними, підвищившись всього на 0,9 відсотка. Це говорить про те, що працюючи на внутрішньому стабільному економічному середовищі, вони продовжували мати невисокі інфляційні та девальваційні очікування і ціни не піднімали. Це є хорошою характеристикою намірів товаровиробників. В умовах, що склалися, вони відчували себе достатньо комфортно, а тому, поки що, немає підстав очікувати, що вони значно знизять свою активність.

Якщо подивитись далі (рис. 3), де представлена динаміка грошових доходів населення і роздрібного товарообороту, то видно, що грошові доходи населення постійно зростали, але вони відставали від динаміки роздрібного товарообороту. Це свідчить про те, що стабільність в економіці і низькі інфляційні очікування у населення та очікування зростання доходів завдяки активності суб'єктів господарювання на внутрішньому ринку які забезпечували задоволення попиту за рахунок розширення пропозиції на внутрішньому ринку, забезпечили високий темп економічного зростання. Оскільки така динаміка мала місце до кінця року, то поки що також немає підстав очікувати зміни активності домашніх господарств на внутрішньому ринку. Крім того, при зростаючій активності населення і суб'єктів господарювання населення активно збільшувало депозити у національній та іноземній валюті (рис. 4, 5), створюючи при цьому фінансові ресурси для капіталовкладень.

Динаміка заощаджень населення (див. рис. 4) протягом року безперервно зростала, за винятком грудня місяця, коли переважають святкові покупки. Домашні господарства протягом 2001 р. одночасно мали збільшення доходів, тратили їх на покупку товарів і заощаджували. Слід відмітити, що в 2000 та 2001 рр. спостерігалася значна відмінність у зростанні грошової маси і цін. В основному ця суперечність є результатом того, що економіка росла в 2000 р. під впливом девальваційного ефекту і зовнішнього попиту, а в 2001 р. при обмеженому зовнішньому попиті за рахунок розширення внутрішньої активності по його задоволенню, власне, національними товаровиробниками. Це означає, що вони відчували себе комфортно і дає під-

стави стверджувати, що на початок 2002 р. і домашні господарства, і суб'єкти господарювання не очікують на нестабільність у цьому ж році.

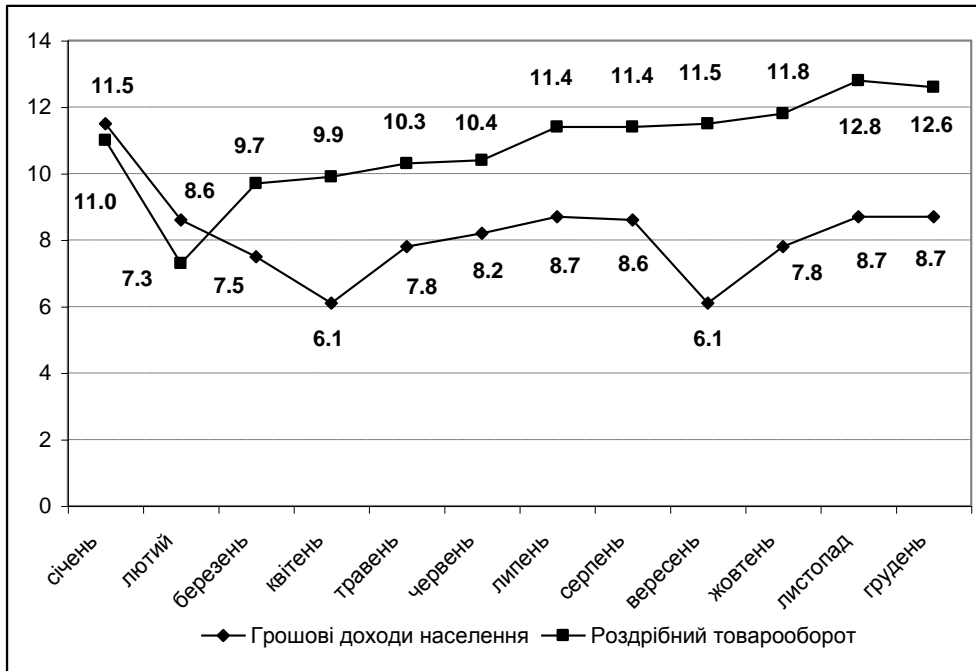

Рис. 3. Динаміка реальних грошових доходів населення і роздрібного товарообороту у 2001 р. (кумулятивно, % до відповідного періоду попереднього року)

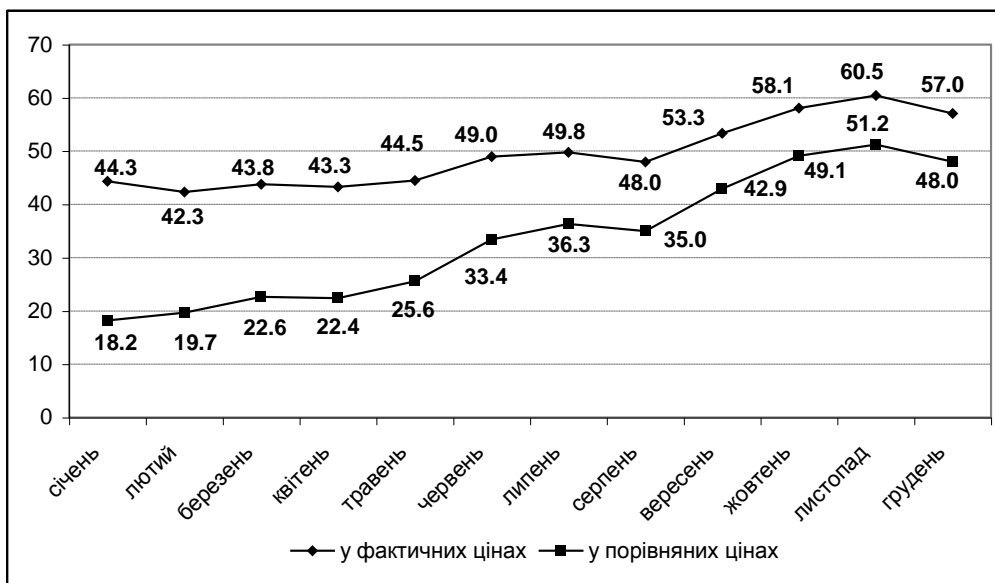

Рис. 4. Динаміка депозитів домашніх господарств у національній та іноземній валюті у 2001 р. (кумулятивно, % до відповідного періоду попереднього року)

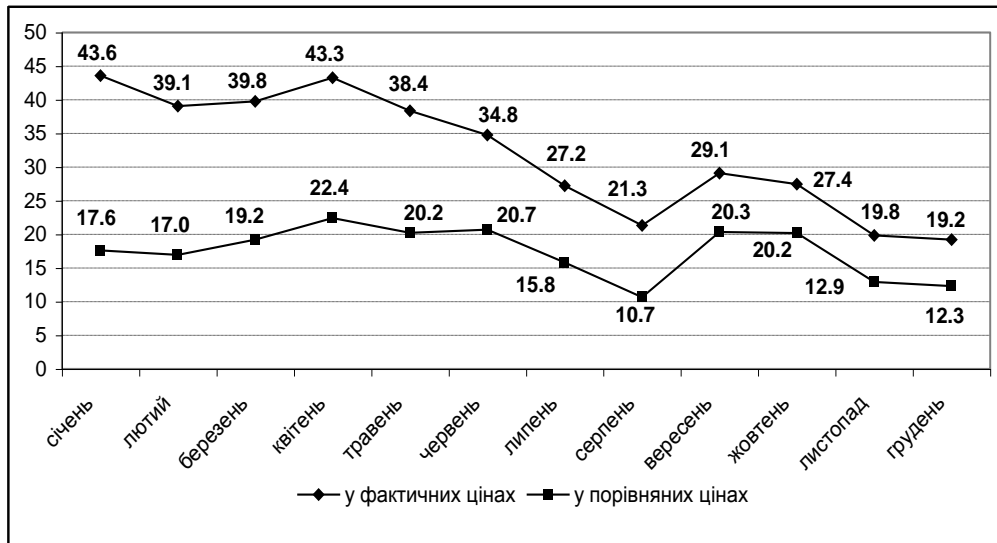

Рис. 5. Динаміка депозитів нефінансового сектора у національній та іноземній валюті у 2001 р. (кумулятивно, % до відповідного періоду попереднього року)

Підтверджує і зумовлює до такого ж висновку динаміка заощадження суб'єктів господарювання. Протягом 2001 р. вона постійно знижувалась (див. рис. 5). Це дуже добра ознака, бо так званий нефінансовий сектор не зберігає кошти на випадок очікування нестабільності, а вкладав у забезпечення товарообороту, виробництва та проводив інші виплати, забезпечуючи при цьому підвищення рівня доходності, що і мало місце в 2001 році.

Позитивну роль в забезпеченні ефективного зростання в цей період відіграла і грошова політика Національного банку України.

Протягом останніх двох років пропозиція грошей постійно зростала досить високими темпами (див. дані на рис. 6, 7). Як підсумок, у 2000 р. ціни росли достатньо швидко, але пропозиція грошей їх випереджала. Індекс росту споживчих цін був на рівні 25,8 %, у той час як грошова маса – 45,4 відсотка. У 2001 р. ситуація була принципово відмінна – ціни майже не зростали, а грошова маса зросла на 40,5 відсотка. Це означає, що коли гроші працюють на внутрішньому ринку, обслуговуючи реальний сектор економіки, то їх випереджаюче зростання не провокує високу інфляцію. Це досить добра ознака, враховуючи, що для підтримки внутрішнього попиту у 2002 р. необхідно буде підтримувати і високу пропозицію грошей. Це означає, що, орієнтуючись на економічне зростання у 2002 р. в основному при домінуючій ролі внутрішнього ринку, слід використати механізми збільшення пропозиції грошей. Основне питання полягатиме в тому, чи будуть працювати механізми їх використання у реальному секторі, обслуговуючи очікувану активність суб'єктів господарювання.

Що можна очікувати у 2002 р. у цій частині в негативному плані?

Основним каналом пропозиції грошей у 2001 р. був канал викупу валюти на внутрішньому ринку. На рис. 8 наведена динаміка зростання резервів НБУ, але оскільки існує тенденція глобального спаду, то експорт у 2002 р. не буде зростати з такою динамікою, як це було протягом 2000–2001 років. За таких умов зрозуміло, що канали грошової емісії, які існували, є фактично обмежені, тому 2002 р. є загрозливим у тому розумінні, що пропозиція грошей у порівнянні з 2000–2001 рр. буде обмежено зростати, а це може створити загрозу для розвитку реального сектора економіки і навіть спровокувати подальше обмеження зростання, яке може в другій половині 2002 р. та в 2003 р. закінчитися спадом. Останнє можливе ще і за рахунок того, що обмежена пропозиція грошей може швидко і ще далі підвищити і

без того високу процентну ставку, за якою реальний сектор економіки отримуватиме кредити у банківській системі України. Цьому сприятиме також відсутність конкуренції на ринку кредитів та відсутність спеціалізованих кредитних установ, що можуть кредитувати реструктуризацію та розвиток на серйозному рівні.

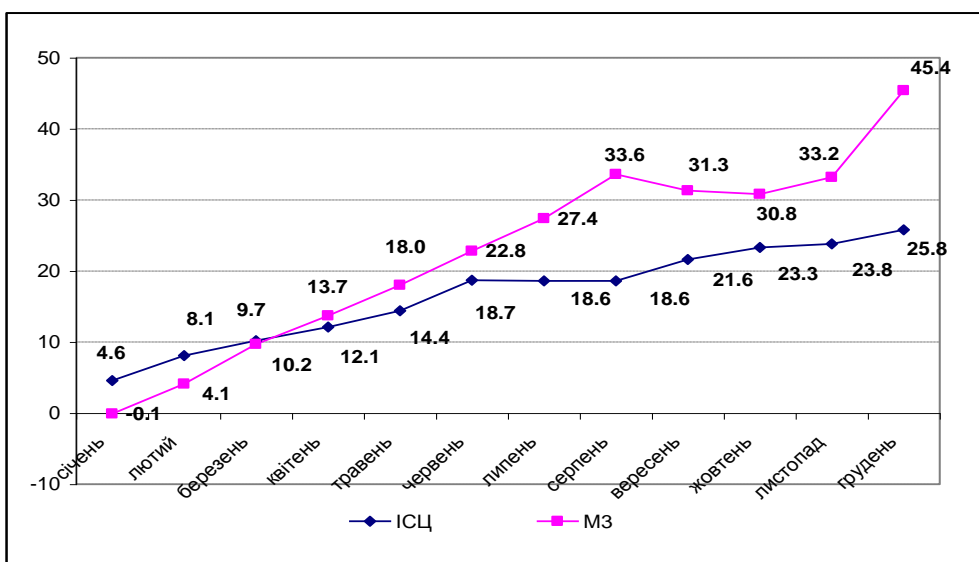

Рис. 6. Зміни цін споживчого ринку та грошової маси у 2000 р.
(до початку року)

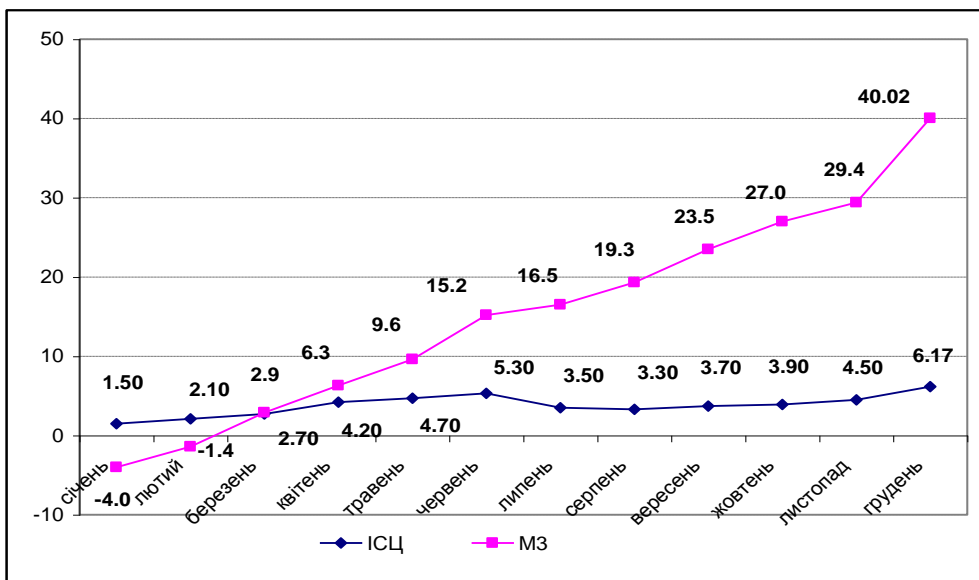

Рис. 7. Зміни цін споживчого ринку та грошової маси у 2001 р.
(до початку року)

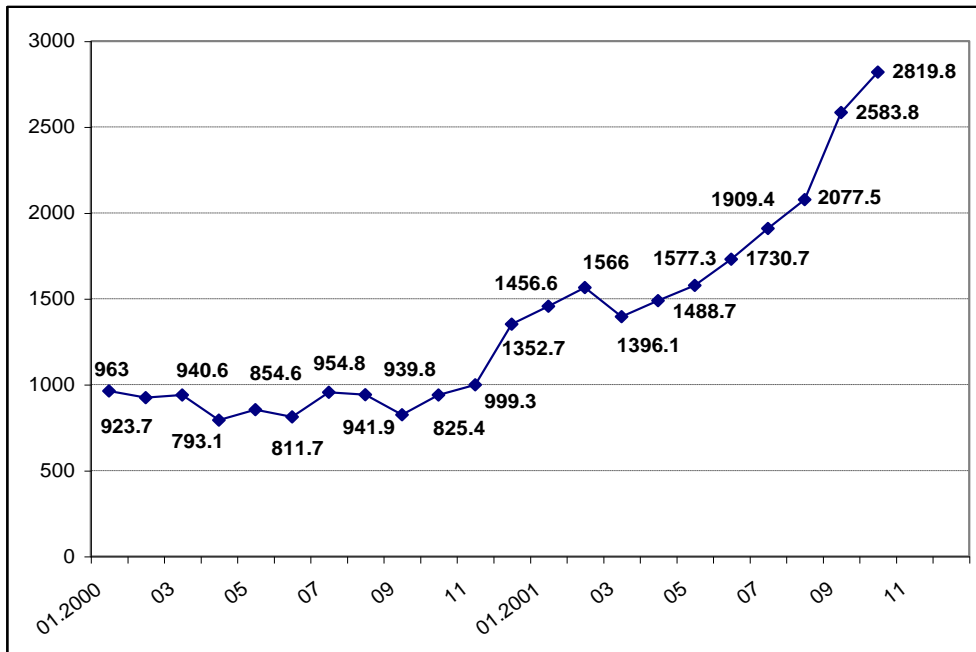

Рис. 8. Загальна сума резервів НБУ за мінусом золота
(млн. дол. США, на кінець періоду)

Для підвищення пропозиції грошей важливо, щоб резиденти та і нерезиденти, що шукають ефективні сфери “прикладання” свого капіталу пішли в напрямку повернення “імпорту” коштів в Україну. Для цього слід зробити серйозні кроки, щоб за рахунок цього повернення підвищувати і надалі монетизацію економіки і підтримувати за рахунок грошової пропозиції позитивну активність, яка поки що має місце як у господарюючих суб’єктів, так і у населення. Це надзвичайно важливі складові, спираючись на які сьогодні можна говорити, що вони впливатимуть та стан справ в економіці 2002 р. і визначать темпи економічного зростання.

В табл. 3 наведено фактори позитивного та негативного впливу на стан економіки України.

Одним з чинників негативного характеру є високе нетонавантаження зовнішніх боргових виплат на Консолідований бюджет. У 2002 р. воно оцінюється на рівні 8 відсотків. У минулому році воно теж було на такому рівні, але борги вдало реструктуризували і цей показник знизився майже до 4 %, що і дало можливість не допустити загострень у фінансовій та валютній сферах.

Відомо, що у випадку, коли цей показник знаходиться на рівні до 5 % (в економіках країн, які мають середні доходи на душу населення 3–4 тис. дол. США), то країна нормально обслуговує свої борги. В Україні доходи на одну особу менші, тому, з досвіду минулих років, було б добре, щоб цей показник у 2002 р. вдалося знизити за рахунок реструктуризації до рівня 3–3,5 відсотка. Таким чином для забезпечення стабільності у 2002 р. обов’язково слід вирішити проблему боргових виплат, інакше можливі серйозні загострення, враховуючи перші підсумки виконання бюджету у січні 2002 року. Якщо ситуація не зміниться, то у другому півріччі доведеться займатися секвестром бюджету, що може серйозно позначитися на стані справ в економіці 2002 р. в цілому. У своєму виступі я не буду торкатися всього спектру бюджетних проблем. Їм буде присвячено окремий виступ на сьогоднішній зустрічі.

Вище я звертав увагу на те, що у жовтні–грудні 2001 р. торговельний баланс в Україні став від’ємним насамперед за рахунок високих темпів зростання імпорту в

цілому у 2001 р. та обмежень на експорт з України. Саме тому проблема боротьби з імпортом і недобросовісною конкуренцією входить у перелік тих найважливіших проблем, завдяки яким можна забезпечити економічне зростання у 2002 р. і тут недостатньо складових, що визначаються механізмами девальвації. Має бути реалізована додаткова система заходів підтримки конкурентоспроможності національного виробництва, про яку мова теж піде в окремому виступі.

Таблиця 3

Фактори позитивного та негативного впливу на стан економіки України
2002 рік

Позитивні	Негативні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Продовження активності господарюючих суб'єктів в частині задоволення внутрішнього попиту замість домінувавшего експортоорієнтованого зростання в 1999 – 2000 рр. 2. Можливості розширення внутрішнього ринку за рахунок платоспроможного попиту. 3. Зниження цін на імпортні енергоносії. 4. Ріст пропозиції грошей через глобальний спад у вигляді іноземних інвестицій та повернення грошей резидентів. 5. Розширення житлового будівництва, у тому числі за рахунок іпотечного кредитування. 6. Державна політика стимулювання росту нагромаджень та створення умов для стимулювання інвестицій в національну економіку. 7. Можливості підтримки цінової конкурентоспроможності експорту. 8. Розширення банкрутства та підвищення продуктивності праці. В результаті – позитивні структурні зрушення. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зниження темпів росту експорту в обсягах, що залежать від глибини спаду в світовій економіці. 2. Спад попиту та цін на експорт чорних металів, які є основною експортоутворюючою групою. 3. Падіння інвестиційного попиту з боку експортерів і відповідні обмеження їх попиту на внутрішньому інвестиційному ринку. 4. Обмеження пропозиції грошей в силу скорочення темпів росту експортної виручки. 5. Поступове підвищення девальваційних очікувань і підвищення процентних ставок. 6. Високе нетонавантаження зовнішніх боргових виплат (8% до Консолідованого бюджету 2002 р.) 7. Недовиконання бюджету 2002 р. поставить питання про обмеження бюджетних витрат або збільшення інфляції. 8. Високі інфляційні очікування як результат виборчої кампанії. 9. Можливе прискорення зростання імпорту і обмеження ринку для національних товаровиробників.

Грунтуючись на вказаному вище, можна стверджувати, що темпи економічного зростання хоча і будуть нижчими порівняно з 2001 р., але їх можна у 2002 р. підтримати в оптимальному варіанті на рівні 4,0–4,5 % і разом з тим протягом цього року започаткувати реалізацію програми довгострокового росту економіки України.

II. Складові економічної політики розвитку в довгостроковому відношенні

Спрогнозувавши перспективи економічного зростання у 2002 р. на рівні 4 % ВВП, водночас має право на постановку питання про те, чи можна з тими складовими, що його забезпечать, йти у наступні роки? Відповідаючи коротко, можна стверджувати позитивно, але треба мати на увазі, що ці роки нам відведені для того,

щоб ми одночасно забезпечували вирішення проблем, які мають довгостроковий характер і які багато в чому і принципово відрізняються від поточних. І хоча це питання не одного дня і навіть року, розпочинати це потрібно саме у 2002 році.

Далі для пояснення нашої позиції слід зробити екскурс в історію. У післявоєнні роки Україна відбудовувала економіку. Враховуючи, що період обороту основного капіталу має приблизно 20–25 років, то у 1965 р. закінчувався його оборот, а тому реформа 1965 р. була зумовлена насамперед тим, що капітал почав масово вибувати і його слід було змінювати на новій технологічній основі, збільшивши період нагромаджень. Відомо, що проблеми того часу були розв'язані в Україні у результаті використання додаткових фінансових ресурсів, які отримував СРСР в першу чергу від торгівлі енергоносіями. Країна перейшла в той час на рентну модель відтворення економіки та вивозу чистих капіталовкладень в окремі регіони для збільшення видобутку нафти і газу. У результаті в Україні у 1984 р. 90 % капіталовкладень формувалося за рахунок амортизаційних відрахувань. Це означає, що в той час Україна не мала достатніх чистих нагромаджень, була донором чистого нагромадження капіталу в СРСР у цілому. Така політика відповідала на той час ідеології забезпечення функціонування економіки так званого єдиного народногосподарського комплексу. Власне, СРСР розвивав економіку насамперед за рахунок надзвичайно великих запасів енергетичних ресурсів Сибіру і реалізації їх на зовнішньому ринку та за рахунок дешевих ресурсів в середині країни, що одночасно давало можливість підтримувати її конкурентоспроможність в окремих секторах економіки, а також дозволяло здійснювати значні витрати на ВПК СРСР та реалізовувати одночасно і соціальні програми. У період з середини 60-х до середини 80-х років вказані ресурси теж почали вичерпуватися і зрозуміло, що необхідні були нові кроки в напрямку пошуку нових ресурсів розвитку та відповідно зміни моделі управління економікою. Як результат, виникла ідеологія перебудови, яка не дала позитивних результатів і тому вимушено було започатковано подальшу реформу в напрямку створення ринково орієнтованої моделі економіки, яка, заразом, в принциповому відношенні не змінила ситуацію у відтворенні основного капіталу, оскільки процес переходу відбувався не за умов нормалізації процесу його нагромадження, а шляхом приватизації. Фактично в частині нормалізації процесів нагромадження капіталу в останні десять років відбулося погіршення відповідних умов, оскільки процес нагромадження за рахунок приватизації і незаконності та нелегітимності привласнення, а не капіталізації прибутків та заощаджень в своїй основі заперечує необхідні зміни. У результаті фактично було втрачено чергові майже 20 років і ми знову стоїмо на порозі 2005 р. – року, який означає, що настав час в черговий раз визначитись і піти, врешті-решт, шляхом реконструкції і розширення матеріальної бази виробництва, насамперед за рахунок нових інвестицій. У 2001 р. відбулися деякі позитивні кроки в напрямку зростання інвестицій, але йдеться про те, що потрібне серйозне закладення нових підвалин стратегічного характеру. Якщо цього не буде зроблено в першочерговому порядку, то економіка України не вийде на новий рубіж розвитку, а залишиться і надалі позаду багатьох країн. (Довідково: в середині 80-х рр. ми наголошували на тому, що потрібно змінити модель інвестування економіки України.)

На сьогодні основна проблема забезпечення розвитку полягає в наступному (див. дані табл. 4). З одного боку ми ще не досягли показників введення основних фондів, які були в Україні у 1975–1980, 1985–1990 рр., але які вже тоді нас не влаштовували, хоча індекс середньорічної їх динаміки зростав, за виключенням галузей соціального сектору, у тому числі науки і освіти. Разом з тим слід засвідчити, що процес нормалізації в якійсь мірі розпочався, хоча за один рік ситуація на краще принципово не може змінитися. Як свідчать дані табл. 5, необхідно докорінно змінити ситуацію з ліквідацією основних фондів.

Таблиця 4

Індекси середньорічної динаміки основних фондів
у провідних галузях економіки

	1975–1985	1985–1990	1991–1995	1996–2000
Галузі економіки, всього	1,054	1,044	1,015	1,017
Галузі виробничого сектора	1,059	1,044	1,013	1,018
у тому числі:				
Промисловість	1,062	1,036	1,015	1,017
Сільське господарство	1,066	1,043	1,008	0,996
Транспорт і зв'язок	1,064	1,051	1,035	1,015
Торгівля та громадське харчування	1,014	1,060	1,002	1,057
Галузі соціального сектора	1,044	1,044	1,020	1,015
у тому числі:				
народна освіта, наука і наукове обслуговування	1,064	1,045	1,012	1,011

У 1976–1985 рр. коефіцієнт ліквідації основних фондів складав 1,89 %, хоча він мав би бути на рівні 5 відсотків. Це, власне, насамперед визначало низький рівень конкурентоспроможності економіки. Далі розвивалися події в позитивному напрямку, оскільки у 1986–1990 рр. він зріс до 2,41 та до 2,40 у 1991–1995 роках. Разом з тим це відбулося за рахунок обвального спаду виробництва в цей період. Але у 1996–2000 рр. цей коефіцієнт знову впав до 0,8 %, що свідчить про те, що знову значна маса основного капіталу підтримувалася за рахунок ремонту. Через те, що ми не змінили модель відтворення основного капіталу вчасно у 1965 та 1985 рр., сьогодні, на порозі 2005 р., питання стоїть не стільки в нормалізації його обороту за економічними законами, скільки, за умов масового фізичного зносу конструкцій, будівель, машин, у недопущенні технологічних катастроф та додаткових втрат від цього, бо більшість з них знаходиться в надкритичному стані. Про це багато говориться у ЗМІ, але якщо уважно вивчити пропозиції, то нічого, крім наголосу на збільшенні інвестицій, майже не пропонується. Ми вважаємо, що процес прискорення введення нових фондів, який має місце на сьогодні, матиме місце і надалі, але для того, щоб були розв'язані основні проблеми саме в цей період, необхідні додаткові стимули і механізми.

Таблиця 5

Коефіцієнти введення і ліквідації основних фондів
у провідних галузях економіки

	1976–1985		1986–1990		1991–1995		1996–2000	
	к.введ.	к.лікв.	к.введ.	к.лікв.	к.введ.	к.лікв.	к.введ.	к.лікв.
Галузі економіки, всього	6,95	1,89	7,18	2,41	3,64	2,40	2,07	0,80
Галузі виробничого сектора	7,94	2,35	7,60	3,09	3,64	2,61	2,18	1,05
у тому числі:								
Промисловість	7,31	1,46	7,12	2,21	3,08	2,12	2,20	0,64
Сільське господарство	8,37	2,81	7,30	3,06	3,55	3,06	1,03	1,41
Транспорт і зв'язок	6,46	0,95	7,60	1,31	4,34	2,28	2,56	0,89
Торгівля та громадське харчування	5,84	1,17	6,49	1,90	3,67	2,80	5,11	1,54
Галузі соціального сектора	5,26	0,98	6,31	0,99	3,63	1,93	1,78	0,34
у тому числі:								
народна освіта, наука і наукове обслуговування	7,33	1,72	8,29	1,99	3,36	1,43	0,97	0,31

Насамперед потрібно докорінно змінити амортизаційну політику. Проблема полягає в тому, що ми маємо недосконалу амортизаційну політику (Інститут економічного прогнозування НАН України в даний час разом з Міністерством економіки та європейської інтеграції України розробили нову Концепцію амортизаційної політики і вона прийнята). Надалі є рішення розробити новий закон про амортизацію, який би дозволив в подальшому не втрачати ті обсяги капіталовкладень, які слід використовувати як додатковий фінансовий ресурс для капіталовкладень для нормалізації процесу обороту капіталу. Як свідчать дані табл. 6 у 2000 р. за рахунок недосконалої амортизаційної політики було втрачено 29,7 млрд. грн. капіталовкладень, а у 2001 р. – 33,86 млрд. грн., що відповідно складає 151,5 та 135,5 % від фактичного обсягу капіталовкладень. Саме тут знаходиться, насамперед, резерв нарощування капіталовкладень, які раніше фактично “проїдалися”. Проект згаданого закону в Інституті економічного прогнозування НАН України готується і його обов’язково слід прийняти у 2002 році.

Таблиця 6

Потенціальні можливості збільшення капіталовкладень за рахунок цільового використання амортизаційних відрахувань у повному обсязі

Показник	2000	2001
Частка власних коштів підприємств та організацій у капіталовкладеннях, %	69,8	69,8
Частка амортизаційних відрахувань в обсязі інвестованих власних коштів підприємств та організацій, %	90,0	90,0
Обсяг амортизаційних відрахувань у складі капіталовкладень, млрд. грн.	12,3	15,5
Нараховано амортизаційних відрахувань, млрд. грн.	22,4	24,3
Обсяг амортизаційних відрахувань, використаних не за призначенням, млрд. грн.	10,1	8,8
Частка амортизаційних відрахувань, використаних не за призначенням, в обсязі нарахованих амортизаційних відрахувань, %	45,1	36,2
Потенційно можливий обсяг капіталовкладень (у передбаченні, що нарахована амортизація повністю використана за призначенням) <i>млрд. грн.</i>	29,7	33,6
<i>у відсотках до фактичного обсягу капіталовкладень</i>	151,5	135,5

Є й інші складові стимулювання процесу оновлення капіталу, які за ініціативи держави можуть бути реалізованими. Слід якомога швидше переходити на нові стандарти та нові технічні вимоги. Настав час, коли капітал і споруди, які знаходяться у надкритичному стані, необхідно або вивести з обороту, або привести до нормального стану за рахунок капітального ремонту. Але необхідно пам’ятати, що сьогодні (за даними Держкомбуду України) витрати на капітальний ремонт у 6 разів перевищують витрати на створення нової техніки; тому ремонтувати потрібно лише те, без чого ми фізично обійтися не можемо, все інше має закриватися, у тому числі і насамперед під впливом стандартизованих норм і нормативів. Буде вирішено дві проблеми. Одна – піднімаючи національні стандарти по відношенню до іноземних капіталовкладень, важливо контролювати, щоб нам “не просували” все те, що зараз застаріло і не відповідає сучасності. Інша – ми зумовимо до того, що приватний сектор, який, нещадно експлуатує капітал, не обновляє його, вимушений буде привести його до відповідних норм і нормативів, зменшуючи тим самим негативний вплив на економіку. Більшість норм і нормативів безнадійно застаріли. Стандартизуючи виробництво, техніку та технологію сьогоднішніми темпами, нам буде потрібно ще років 15. Саме цього досить, щоб остаточно відстати і тому

сьогодні потрібно зробити національний реєстр всього цього та на державному рівні випрацювати рішення, які мають бути реалізовані за 2–3 роки.

І на закінчення. Все сказане мною повинно бути узгоджено з серйозною довгостроковою програмою розвитку, яка ґрунтується на 2–3, а можливо і 1–2 глобальних проектах локомотивного характеру. Про що йде мова? На сьогодні у світі трохи більше 50 макротехнологій, що мають кумуляційний ефект розвитку. Їх контролюють відповідно США (20–22) та інші високорозвинуті країни (табл. 7). Росія теж поставила завдання реалізувати ряд глобальних проектів такого характеру. Вона і зараз відпрацьовує на державному рівні реалізацію такого сценарію. На сьогодні в Україні є указ Президента, згідно з яким має розроблятися стратегічна програма розвитку на найближчі 10 років. Підходячи до розв'язання цього питання потрібно на державному рівні визначитись з 1–2 пріоритетами, реалізація яких дозволить залишатися в глобальному світі високих технологій. Саме вони будуть мати локомотивний характер. Рішення такого масштабу мають обґрунтовуватися протягом одного-двох років, а потім контролюватися їх реалізація.

Таблиця 7

Міжнародний розподіл макротехнологій, що мають кумуляційний ефект розвитку та забезпечують конкурентне виробництво і лідерство країни

Країни, що мають пріоритет, або розділяють лідерство	Кількість макротехнологій
США	20–22
Німеччина	8–10
Японія	7
Англія	3–5
Франція	3–5
Швейцарія	1–2
Норвегія	1–2
Італія	1–2
Швеція	1–2
<i>Всього</i>	45–57

Якщо говорити про те, що сьогодні ми хочемо зберегтися у світогосподарській системі, як країна, яка може хоча б щось робити, або приймати участь у високотехнологічному розвитку, ми повинні задачу розв'язати вже у найближчі рік-два, тому указ Президента України, про який йшлося вище, є надзвичайно важливим. Водночас для його реалізації потрібно дати наповнення кадрами, організацією науки та освіти, підтримкою державними фінансами, створенням системи управління. В результаті ми будемо мати ресурси розвитку локомотивного характеру. Це має бути амбітна програма випереджаючого, а не доганяючого розвитку, який, як свідчить п'ятисотрічна історія розвитку Росії, не дав можливості розв'язати проблеми ліквідації нашого відставання від європейських країн.